

**INFOSERVIS ZA PROMOCIJU SURADNJE I RAZUMIJEVANJA
REGIONALNE PARALELE**

23.12. 2005.

broj 2

TEMA BROJA:**ISTRAŽIVANJE NEDAVNE PROŠLOSTI**

Rasprave o nedavnoj prošlosti obiluju inflacijom "istina" i nedostatkom istine. Da li je ona uopće moguća s ovom, relativno kratkom vremenskom distancom od nedavnih zbivanja i koje su pretpostavke nužne za objektivan, znanstveni pristup i istraživanja osjetljivih tema naše novije povijesti? U prvom redu o tome je pozvana da govori povijesna znanost ili historiografija iako su, naravno, u osvjetljavanju onoga što se zbilo, kao i uzroka i posljedica tih zbivanja, pozvane i druge znanstvene discipline. Ne samo zbog mogućeg gledanja iz perspektive različitih strana, već i zbog objektivne težine predmeta istraživanja raspada i ratova na području bivše Jugoslavije, mnogim svojim kontroverzama težak su izazov za povijesnu znanost koja je do sada, ipak, više nego druge discipline pokušala zagristi ovu tešku temu. A i šira, ne samo znanstvena javnost, upravo od povijesti s nestrpljenjem očekuje razrješenje tih kontroverzi. Koliko je ona uopće za to osposobljena, kakva je društvena klima u kojoj se ta istraživanja i sučeljavanja trebaju pokrenuti, kakav sustav vrijednosti u tim pristupima prevladava te na kraju, što se i kako o nedavnim sukobima sada uči u obrazovnim sustavima, tema je ovog broja.

Korištenje i objavljivanje svih tekstova iz ovoga biltena u cijelosti ili dijelovima slobodno je uz navođenje izvora.

Tekstovi su dati u svojim izvornim jezičnim varijantama, a prilikom njihova objavljivanja slobodno je prilagođavanje jezičnim standardima sredine u kojima se objavljuju.

I Bosna i Hercegovina

1. Pozadina i smisao naših animoziteta

O ZADNJEM RATU, PA ČAK I CJELOKUPNOJ PROŠLOSTI, NEMA SAGLASNOSTI

Dušan Babić

Rijetki su skupovi gdje se susretnu naučnici iz dvije sfere – one tvrdo nacionalne i one istinski liberalne. A one imaju, nažalost, znatno drugačije političke, pa često i naučne vizure.

Kao polazna premisa nužna je saglasnost kako apsolutna istina jednostavno ne postoji, te kako je ono čemu težimo, a definišemo kao istina – uslovljeno i kontekstualno.

2. Nema relevantnih naučnih rasprava o ratu u BiH

ČEKAJU SE NOVE, NEISPOLITIZIRANE SNAGE

Amir Sužanj

“Dobrim dijelom i intelektualci su krivi za ovakvo društveno stanje ili bolje reći za sam rat. Oni su ga dobrim dijelom programirali i bili njegovi zastupnici i inicijatori u teorijskom smislu, dok su ga drugi proveli u praksi. S obzirom da danas postoje bar tri istine sa tri strane, ne postoji volja da se razgovara sa naučnog aspekta, na osnovu stvarnih činjenica i pokazatelja. Cijela priča je još u ideološkoj ravni. To potvrđuje da u prvom redu intelektualci u svojoj osnovnoj orijentacionoj formi, nisu spremni da se suoče sa istinom. U takvom ambijentu teško je to očekivati od političara, a pogotovo od običnih građana, koji nemaju dovoljno informacija o stanju, uzrocima i osnovnim idejama rata”, kaže sarajevski profesor Salih Fočo.

II Hrvatska

1. Intervju s dr. Igorom Graovcem, znanstvenim suradnikom Hrvatskog instituta za povijest DRŽAVU DRŽATI DALJE OD MRTVIH

Goran Vežić

Istraživanja ljudskih gubitaka uvijek su popraćena miješanjem politike. Zato ona nisu nikada ni okončana na istinski znanstveni načini niti je obavljen civilizacijski dug prema žrtvama i stradalnicima u ratovima koji su se na području bivše Jugoslavije dogodili u prošlom stoljeću.

Politika se usuđuje i definirati ono što istraživači u Hrvatskoj tek trebaju ustvrditi: svojstva Domovinskog rata, cjelinu zbivanja i sve ono što smo mi doživjeli od drugih, kao i sve ono što smo mi počinili drugima. I tu je unijela zabunu, posebice u dijelu koji se odnosi na hrvatski odnos spram BiH, pa sada to mora ispravljati.

2. Intrevju s dr. Tvrtkom Jakovinom, profesorom suvremene povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu

ISTINA SE NEĆE MOĆI PRIKRITI

Stojan Obradović

Za objektivnu interpretaciju naše novije povijesti nužna je veća vremenska distanca i dostupnost različitih arhivskih i drugih izvora. Međutim, naša povijesna istraživanja u velikom su zaostatku i mi još nismo znanstveno obradili ni neka druga važna područja značajna za bolje razumijevanje aktualnih zbivanja kao što je to npr. 1971. godina, odnosno tzv. Hrvatsko proljeće.

Iako se nakon 2000. godine stvara povoljnija društvena klima koja pogoduje i objektivnijim istraživanjima, hrvatsku historiografiju još uvijek obilježava činjenica da se dio povjesničara stavlja u službu obrane tzv. nacionalnih interesa, a ne istine. No, iluzorno je očekivati da se istina može prikriti, ali njeno "odgađanje" izuzetno šteti hrvatskom društvu, smatra prof. Jakovina.

III Srbija i Crna Gora

1. Intervju s direktorkom Istorijskog arhiva Beograda dr. Brankom Prpom

ZAŠTO NEMA DOVOLJNO ISTRAŽIVANJA BLISKE ISTORIJE

Slobodan Šorak

Kad jedna institucija proizvede dokumenta koja se odnose na poremećaj celih društava kakav je rat, onda su to dokumenta koja postaju dostupna institucijama tek posle istorijske distance. Prema tome, mi još ne možemo da istražujemo raspad jugoslovenske države koji je počeo krajem 80-tih i početkom 90-tih godina prošlog veka.

Jugoslovenski rat će biti zanimljiv za istoričare, pre svega, zato što ima vrlo izraženu međunarodnu dimenziju. To je evropski događaj, to je svetski događaj. Mnogo knjiga je dosad objavljeno o jugoslovenskom ratu. Ali, sve su to izvori drugog reda, sve su to svedočenja ljudi koji su tuda prolazili, pa su opservirali, pa su kazivali svoja mišljenja. A na dokumenta ćemo morati da sačekamo još 30 – 50 godina.

2. Zašto nema dovoljno istraživanja bliske istorije i je moguća nekontroverzna interpretacija krvavog raspada SFRJ?

LICEM U LICE

Tatjana Novčić Matijević

Ako bi istoričar danas promišljao krupnu temu kakva je raspad SFRJ, onda bi bio bliži politici nego nauci, jer nema još pouzdanih dokumenata za naučno propitivanje bliske prošlosti.

Spoljni faktor u raspadu Jugoslavije je nesporan, a istoričari još nemaju uvid u dokumentaciju. Isto tako, kada je reč o unutrašnjem faktoru, mnoga poverljiva dokumenta su još nedostupna.

Istoričari se trude da dobiju dokumenta sa svih strana-učesnica u raspadu SFRJ. Ako se prihvati samo jedna strana, može se desiti da se, za nekoliko godina, vidi da smo u žestokoj zabludi. Ako istoričari upadnu u tu zamku, neminovno će u nju povući i ostali deo javnosti.

IV English Summary

I Bosna i Hercegovina

1. Pozadina i smisao naših animoziteta

O ZADNJEM RATU, PA ČAK I CJELOKUPNOJ PROŠLOSTI, NEMA SAGLASNOSTI

Dušan Babić

Deset godina nakon završetka rata, što u kolokvijalnom žargonu nazivamo – deset godina nakon Dejtona – Bosna i Hercegovina je duboko podijeljeno društvo. Naravno, nije to isključivo privilegija BiH. Duboko su podijeljeni i njeni susjedi: Srbija i Hrvatska. Međutim, bh podjele imaju veću specifičnu težinu, jer osim ideološke i političke ravni – lijevo, desno, centar - u BiH je još uvijek dominantna podjela po etničkom principu. Suprotno raširenom stereotipu, te podjele nisu od juče.

Bosna i Hercegovina je doista kroz vijekove bila multi na kub. To niko ne spori. Međutim, za razliku od prevladavajućih ružičastih tonova o idiličnom suživotu na ovim prostorima, faktičko stanje sugerije drugačiju sliku. Kad se sve razgrne, nameće se zaključak kako je to ipak u suštini bio život jednih pored drugih, a u cikličnim istorijskim fazama, i rat do istrebljenja.

Nekoliko decenija Titove Jugoslavije sadržavalo je elemente zajedničkog života, naročito u BiH, gdje je bio najviši postotak mješovitih brakova. Parola o bratstvu i jedinstvu kao da je zatmila taloge nacionalnog i religijskog naboja. Nažalost, već od početka sedamdesetih godina prošlog vijeka, u zemlji je instalisan partijski federalizam, koji je samo formalno bio utemeljen na republičko-pokrajinskoj, a u suštini na nacionalnoj osnovi, s izuzetkom BiH, koja je ipak na kraju platila visoku cijenu raširenom stereotipu – Jugoslavija u malom.

Partijski federalizam izrodio je pojavu nazvanu «asimetrični federalizam», koji podrazumijeva favorizovanje jednog nacionalnog korpusa na račun drugog. Istorija je nedvosmisleno potvrdila kako se asimetrični federalizam neminovno transformiše u hegemonizam jednog, odnosno u separatizam drugog, što je zapravo predstavljalo ključni razlog dramatičnog i krvavog raspada Titove Jugoslavije.

Animoziteti nisu od juče

Nedovoljno je poznato široj javnosti kako je u vrijeme obje carevine – osmanska i habsburška – na djelu bila segregacija u školstvu. Čak ni dvije škole pod jednim krovom, već doslovno zasebne škole za hrišćane, odnosno kršćane, muhamedance i Jevreje. Kraljevina Jugoslavija pokušava uvesti evropske obrazovne standarde, sa težištem na polnoj podjeli (muške i ženske gimnazije).

Osim striktno obrazovnih institucija, i kulturna društva se formiraju na etničkom i vjerskom osnovu – «Gajret», «Prosvjeta», «Napredak», «La benevolencija». Razvoj štampe je takođe slijedio nacionalno-konfesionalnu matricu, a i sportska društva – «Đerzelez», SAŠK, «Slavija», «Makabi» ...

Ruralne sredine su bile striktno podijeljene po etničkim linijama. Gradovi takođe. Postojale su četvrti u kojima je dominantno živjela jedna etnička i vjerska zajednica.

U turbulentnim vremenima mediji su posebno odslikavali te podjele, koje su se zaoštravale u vrijeme ratova i sukoba.

Ostao je upečatljiv naslov iz *Sarajevskog novog lista* (ljetu '41.): «Njima sramni Vidov dan – nama slavno Antunovo!». Bilo je to hudo vrijeme instalisanja marionetske tvorevine NDH, kad se po prepoznatljivoj matrici udaralo na nacionalna i vjerska osjećanja drugih naroda, mada i susjeda.

Pet decenija kasnije, matrica se ponavlja, ali su akteri ataka na vjerska i nacionalna osjećanja susjeda pripadnici drugog naroda. U vrijeme igmanske operacije (januar '93.), tadašnji visoko rangiran oficir Armije BiH (danas doktor vojno-istorijskih nauka), doslovno izjavi u mikrofon radio reportera: «Potukli smo ih do nogu na neki njihov «četnički» (op. aut.) praznik Svetog Savu.»!?

Tokom rata, u rijetkim trenucima napajanja strujom, voditelj TV dnevnika ondašnje TV BiH, već tada afirmisano voditeljsko i novinarsko ime, komentarišući učestale nestanke električne

energije, doslovno je izustio: «Ne treba ni da čudi, s obzirom na to ko ju je izumio», što je predstavljalo jasnu aluziju na Nikolu Teslu.

Proljetos, povodom obilježavanja godišnjice podizanja kamena-temeljca za tokom rata srušenu džamiju Ferhadiju u Banjaluci, TV Hajat je pozvao gledaoce da izravno prokomentarišu nemile događaje ometanja podizanja kamena-temeljca. Jedan ženski glas je doslovno izustio: «Mi smo miroljubiv narod, oni su divljaci...». Isti dan na TV Georgije iz Banja Luke, gledaoci su se javljali u program sa gomilama uvreda protiv muslimana-Bošnjaka, tvrdeći da su oni krivi za incidente, «jer žele džamiju usred srpskog grada».

Duh netolerancije je široko rasprostranjen na ovim prostorima. Kako objasniti parole: »Nož, žica, Srebrenica»? Ili, mentalni sklop jednog riječkog učenika, koji kori izjavu svog kolege: «Gotovina konačno uhićen», dodajući: «Sram te bilo, on je heroj jer je ubijao Srbe.»

Ovo zadnje je detalj iz susjedne Hrvatske, ali kako se u BiH svi događaji iz njenog neposrednog susjedstva manifestuju i reflektuju po principu spojenih posuda, otuda razumljiva zainteresovanost i involviranost ljudi za događaje u tri centralne države bivše Jugoslavije. Na gotovo identičan način se ponašaju i mediji, od kojih oni najuticajniji slove kao matični mediji dva naroda u BiH.

Pokušavajući da objasnim anatomiju mržnje i duh netalorcije, vazda se vraćam na dio proročanske Krležine izjave: «Samo su naše hajke trajne ...»

Da li za to isključivo kriviti zatucani i nepomirljivi dinarsko-gorštački duh? Njihovu prostornu tjeskobu, za razliku od inertnih i flegmatičnih ljudi iz ravnice? Bila bi to ipak nedopuštena simplifikacija, mada niko ne spori kako su akteri retrogradnih političkih pokreta – četništva i ustaštva – u pravilu dolazili iz Ravnih kotara, iz obje Hercegovine (istočna i zapadna), te iz sjeverne Crne Gore.

Postavlja se jedno logično pitanje – zašto na ekspertnoj, pa i naučnoj osnovi, nije bilo relevantnih rasprava o temi duha netolerancije na ovim prostorima? Ili, raprava o genezi, pozadini i smislu naših hajki i animoziteta. Ili, konkretnije, uzroka i posljedica rata. Da li se sve doista iscrpljuje na sve raširenijoj parafrazi Njegoša: «Do istrage – vaše ili naše ...»

Tri istine – kamen spoticanja

Bilo je pokušaja da se okupe ljudi iz sfere nauke, obrazovanja, politike, javnog i kulturnog života, kako iz BiH, tako i iz Srbije i Hrvatske. Najprije je to bilo početkom 2000. godine u Sarajevu, kad se nastojalo ustanoviti Komisiju za istinu i pomirenje. Inicijativa je dobila načelnu podršku, ali kad je trebalo krenuti u realizaciju, zapelo je. Bilo je otpora na sve tri strane. Spor an je bio sastav komisije i modaliteti njenog rada, posebno vremenski okvir. Jedan od uočenih problema je bilo licitiranje brojem žrtava proteklog rata. Ili, strah od istorijske uravnilovke, pa čak i izjednačavanja žrtve i krvnika.

Sporna je bila kategorija pomirenja. Da li zaboraviti, ili oprostiti? Da li oboje istovremeno? Da li je zaborav preuranjen? Preovladao je kompromis u stilu – oprostiti, da – zaboraviti, ne. Ipak, u vazduhu je lebdilo, kako je za pomirenje još uvijek rano. To raspoloženje je potvrdio i odlazeći Visoki predstavnik, predlažući formiranje samo Komisije za istinu, uz napomenu kako je za pomirenje još uvijek rano.

Ipak, najizraženiji problem je bio na sasvim drugoj strani, problem koji odslikava svu kompleksnost, slojevitost i bremenitost današnje BiH. Riječ je o tri istine, ili o tri nepomirljiva stava i pristupa, u kontekstu duboke (ne)saglasnosti oko karaktera rata, oko definisanja uzroka i ciljeva rata, oko toga – šta je BiH danas i kakva BiH treba biti?

Koncem oktobra u Ženevi je održan impozantan skup na gotovo istu temu, u organizaciji Asocijacije BiH 2005. Međutim, bitna značajka i ovog okupljanja je njen naglašeno sarajevski ugao i vizura, a što se nevjesto podmeće pod sintagmu «bh. javnost». Bilo je to druženje istomišljenika, na što je upozorio i autor ovog teksta, naglašavajući kako je na taj način nemoguće postići ni minimum saglasnost o post-Dejtonskoj BiH, te kuda i kako dalje.

Takođe, pred obilježavanje desetogodišnjice srebreničkog masakra u kojem je ubijeno 8000 ljudi, održan je naučni skup «Istina o Srebrenici». Prisustvovali su mu mahom bošnjački intelektualci i naučnici te nekoliko gostiju iz inostranstva. Ocjena nezavisnih analitičara je da se i ovdje radilo o skupu istomišljenika sa već pripremljenim zaključcima, mada razmjere zločine nikako nisu upitne. Isto tako i razni multinacionalni skupovi u BiH i regionu su sa participacijom mahom liberalnih ljudi koji su spremni uvažiti različita mišljenja, tako da se uglavnom dođe do neke

minimalne saglasnosti. Međutim, rijetki su skupovi gdje se susretnu naučnici iz dvije sfere – one tvrdo nacionalne i one istinski liberalne. A one imaju, nažalost, znatno drugačije političke, pa često i naučne vizure.

Kao polazna premisa nužna je i saglasnost kako apsolutna istina jednostavno ne postoji, te kako je ono čemu težimo, a defnišemo kao istina – uslovljeno i kontekstualno.

2. Nema relevantnih naučnih rasprava o ratu u BiH

ČEKAJU SE NOVE, NEISPOLITIZIRANE SNAGE

Amir Sužanj

Iako je od završetka rata na prostoru Balkana prošlo punih deset godina, bilo kakav istinski razgovor o odgovornosti, njegovim uzrocima i historijskim posljedicama i danas je gotovo nezamisliv. Ako se i može shvatiti takav odnos političara prema tom bolnom pitanju, teško se pomiriti s činjenicom da se ni intelektualna elita ne osjeća odgovornom da konačno dođe do istine o krvavim zbivanjima posljednjeg desetljeća dvadesetog vijeka. Tako se i sve konferencije, skupovi, simpoziji i seminari, na kojima se govori o ratu na prostorima bivše Jugoslavije, pretvaraju u prazne priče pod okriljem međunarodne zajednice ili, što je još gore, u skupove istomišljenika čiji je osnovni cilj skidanje odgovornosti sa , kako se to obično kaže, svoje političke struje ili etničke grupe. Profesor sarajevskog Univerziteta Salih Fočo smatra kako je ovakav odnos prema bliskoj prošlosti veoma opasan za uspostavljanje povjerenja, pogotovo na prostoru Bosne i Hercegovine.

«To je dosta jednostavno objasniti zbog toga što su dobrim dijelom i intelektualci krivi za ovakvo društveno stanje ili bolje reći za sam rat. Oni su ga dobrim dijelom programirali i bili njegovi zastupnici i inicijatori u teorijskom smislu, dok su ga drugi proveli u praksi. S obzirom da danas postoje bar tri istine sa tri strane, ne postoji volja da se razgovara sa naučnog aspekta, na osnovu stvarnih činjenica i pokazatelja. Cijela priča je još u ideološkoj ravni. To potvrđuje da u prvom redu intelektualci u svojoj osnovnoj orijentacionoj formi, nisu spremni da se suoče sa istinom. U takvom ambijentu teško je to očekivati od političara, a pogotovo od običnih građana, koji nemaju dovoljno informacija o stanju, uzrocima i osnovnim idejama rata.»

Profesor Univerziteta u Banjoj Luci Ivan Šijaković, međutim, vjeruje kako postoje intelektualni krugovi koji sasvim drugačije gledaju na karakter rata na prostoru bivše Jugoslavije, ili su bar spremni na naučnoj ravni razgovarati o tom pitanju. Njihov izostanak sa političke i intelektualne scene je, kako kaže, samo proizvod političke situacije, čije je glavno obilježje borba sadašnjih političkih struktura da po svaku cijenu očuvaju trenutne pozicije.

«Prije svega, mislim da je glavni dio inetektualaca, onaj koji je možda najkreativniji i najnezavisniji, prilično udaljen od mogućnosti da prisustvuje takvim skupovima. Političke partije su odavno udaljile te ljude, a političke institucije, neke nevladine organizacije, pa nažalost i dio međunarodne zajednice, ne pozivaju taj dio intelektualaca. Praktično se ne računa na njih, uprkos njihovoj međunarodnoj reputaciji. Glavnu riječ vode već ispričani, potrošeni intelektualci, koji jednostavno zatvaraju prostor novijoj intelektualnoj eliti, mladim ljudima neopterećenim ratnim nasljeđem. Drugi razlog je činjenica da svaka partija ima svoje intelektualce, koji su u neku ruku u partijskoj funkciji, kako u dnevopolitičkim zbivanjima, tako i u procesu definiranja uzroka i posljedica rata. Ne možemo zanemariti ni činjenicu da kod izvjesnog broja ljudi postoji strah od iznošenja sopstvenog stava, koji se razlikuje od, uslovno rečeno, platforme vladajuće strukture na određenom prostoru. Za mene je poduhvat koji pravi predsjednik sarajevskog Istraživačko-dokumentacionog centra Mirsad Tokača zaista nešto pionirsko, dovoljno otvoreno i hrabro da se iznesu svi podaci o broju žrtava tokom rata u Bosni i Hercegovini. Ali malo je takvih ljudi.»

Nije teško zaključiti da je istina o ratu praktično neka vrsta taoca političkih zbivanja, koja, bez obzira koliko to strašno zvučalo, i danas kreiraju političke strukture čije je političko djelovanje

samo nastavak ratnog scenarija. Uprkos vremenu i bitno različitom političkom i strateškom okruženju, okamenjena infrastruktura retrogradnih snaga i danas je veoma jaka. To znači da balkanski prostori nisu spremni za oporavak po uzoru na onaj evropski put nakon Drugog svjetskog rata. Prilično oprezne i sramežljive najave preuzimanja odgovornosti i danas predstavljaju pojedinačne slučajeve i još se ne mogu posmatrati kao nagovještaji nekog historijskog poteza preuzimanja krivice, koji bi podsjetio na njemačkog kancelara Villyja Brandta, smatra profesor Sveučilišta u Mostaru Slavo Kukić.

«Pa dobro, mi smo u zadnjih godinu ili nešto više imali tih malih Brandtova. Podsjetiću vas na takvu retoriku hrvatskog predsjednika Stjepana Mesića ili na nešto oprezniji istup predsjednika Srbije i Crne Gore Svetozara Marovića. Ima tih pojedinačnih «ekscesa», ali doduše i oni se paze da ne odu tako daleko kao što je otišao Brandt. Međutim, u ovakvoj političkoj klimi teško je očekivati od ljudi ili političkih koncepata, koji su zapravo uzročnici rata i koji kreiraju ovakvu sadašnjost, da na čitavu tu stvar zbog vlastite kože gledaju na način koji je u koliziji s onim što su oni sami radili. Prema tome, takva priča može se dogoditi tek smjenom generacija na političkoj pozornici bivših jugoslavenskih država.», mišljenja je Kukić.

Zemlje sa prostora bivše Jugoslavije očito se suočavaju sa problemima kakve nemaju druge zemlje u tranziciji. Umjesto razmišljanja o ekonomskom oporavku, obrazovanju i uspostavljanju struktura koje će stanovnicima omogućiti lakši život, politička svakodnevnica balkanskih zemalja još je dramatično opterećena ranim nasljeđem. Razloga je mnogo, a najznačajniji od njih je činjenica da pojedine političke snage nisu doživjele katarzu kakva bi se mogla očekivati u nekim drugim okolnostima, i da su bez bitnijih promjena ciljeva i sredstava opstale na političkoj sceni. Upravo zbog toga i put balkanskih zemalja prema ravnopravnoj ulozi u životu savremene Evrope suočava se sa stalnim opstrukcijama. Baš kao i pitanje budućnosti u savremenim svjetskim političkim tokovima, i istina o historijskim uzrocima i posljedicama rata na prostoru bivše Jugoslavije i BiH neće ugledati svjetlo bez radikalne smjene generacija. Put prema tom cilju je dug proces, čiji je krajnji rezultat bukvalno odumiranje sadašnjeg koncepta navodne borbe za zaštitu nacionalnih interesa.

Pored pojave novih ljudi, odgajanih van okrilja političkih filozofija koje su proizvele rat, ovakav proces podrazumijeva i čitav niz promjena. Nije riječ samo o promjenama političkih shvatanja, nego i o izgradnji sasvim novog sistema vrijednosti, u kojem svaki pojedinačni čovjek neće biti samo karika u službi jednog od nacionalnih mehanizama, koji stoje u temeljima nesreće svakog dijela balkanskog podneblja.

II Hrvatska

1. Intervju s dr. Igorom Graovcem, znanstvenim suradnikom Hrvatskog instituta za povijest

DRŽAVU DRŽATI DALJE OD MRTVIH

Goran Vežić

Nedavno je hrvatska Vlada odlučila utvrditi stvaran broj žrtava i stradalnika srpske nacionalnosti u Domovinskom ratu, i to tako što će za to pitanje imenovati savjetnika potpredsjednici vlade Jadranki Kosor. Zašto Vlada RH utvrđuje žrtve rata imenovanjem novih državnih činovnika? Zašto taj posao nije prepušten znanstvenim institucijama?

- Cjelokupna povijest bavljenja ljudskim gubicima u XX st. u Hrvatskoj, a ranije i u Jugoslaviji, uvijek je bila opterećena miješanjem politike u ta istraživanja. Zato ona nisu nikada ni okončana na istinski znanstveni načini niti je obavljen civilizacijski dug prema žrtvama i stradalnicima u ratovima koji su se dogodili u prošlom stoljeću.

Spomenuto predstavlja ponovni, sličan pokušaj, jer Vlada je ranije, mimo ove inicijative, odredila da takve poslove radi niz institucija, među kojima je središnji Hrvatski institut za povijest u Zagrebu gdje postoji istraživački tim koji se bavi pitanjem stvaranja Republike Hrvatske te demografskima i stvarnim, ljudskim gubicima u Domovinskom ratu. Dakle, riječ je o ponavljanju

već viđenoga, no to i nije nikakvo čudo jer se u posljednje vrijeme, od kada su pitanja žrtava i stradalnika postala "moderna", ne samo država nego i pojedine nevladine udruge bave tim pitanjima umjesto da se ona prepuste, na temelju arhivskih istraživanja, odnosno fondova prije svega u Hrvatskome državnom arhivu, obaviti u odgovarajućima znanstvenim ustanovama, poput Hrvatskoga instituta za povijest, Instituta za društvena istraživanja i drugih, koje su se uključile u cjeloviti projekt utvrđivanja ljudskih gubitaka i u Domovinskom ratu.

ISTRAŽIVANJA ZAVISE OD POLITIČKE VOLJE I FINANCIJA

Manje razvijena Bosna i Hercegovina, s puno složenijom unutarnjom strukturom, s ratom koji je bio strašniji i s mnogo više žrtava, pri kraju je tog posla za razliku od Hrvatske...

- Moguće, ali u svim zemljama bivše "druge" Jugoslavije takva istraživanja ovise o političkoj volji i financijskim sredstvima. Kad je, pak, riječ o BiH tamo je najprije međunarodna zajednica, radi nepovjerenja spram domaćih institucija, prvo osnovala jedan inozemni istraživački tim, a tek potom je formirala poseban institut za te svrhe, predajući mu ukupna do tada prikupljenu dokumentaciju. Tome je slijedila i jača financijska potpora, pa se u BiH danas znatno brže radi no u Hrvatskoj.

U SiCG, nadalje, nevladin Fond za humanitarno pravo, obrađuje sve u vezi s haaškim slučajevima, a usporedno prikuplja i svu dokumentaciju o ratovima od 1991. do 1999. godine.

U nas, naposljetku, već četiri godine postoji spomenuti projekt "Stvaranje RH i Domovinski rat 1991.-1995.- 1998. godine". Dosadašnji su rezultati objavljeni u tri knjige, jednom zborniku i nizu znanstvenih članaka te izlagani na brojnim skupovima i u nastupima u javnosti sudionika u projektu itd. Upravo je odlučeno da se predloži Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta nastavak tog projekta te će se on i dalje financirati.

Spomenuli ste Fond za humanitarno pravo kao nevladinu udruhu koja se bavi žrtvama i stradalnicima. U nas se tog posla prihvatila "Documenta", projekt četiri nevladine udruge...

- Udruge, uz arhivska i znanstvena istraživanja, mogu, naravno, usporedno raditi. To ne predstavlja nikakvu smetnju. Pitanje je samo koliko su one stručno osposobljene za nekakvu cjelovitu znanstvenu interpretaciju, osobito stvarnih ljudskih gubitaka u sklopu demografskih gubitaka u Domovinskom ratu. Osobno dvojim da će one, bez pomoći "sa strane" to moći obaviti. Unatoč tome, one bar mogu prikupiti značajnu dokumentaciju, jer njima se ljudi, osobito pojedine kategorije stradalnih, radije obraćaju negoli državnim i drugim institucijama.

Nevladine udruge bi trebalo shvatiti kao korektiv državnim institucijama, dok - čini mi se - znanstvene institucije ostaju negdje po strani.

- Nitko ili rijetki u nas pokazuju interes za ono što se radi na znanstvenim institucijama. To vrijedi za ukupnu našu javnost, osobito medije koji preferiraju nagle, *ad hoc* rezultate. Dobro je, međutim, kad udruge poslove bliske istraživačima rade suzdržano i korektno kako je to, primjerice, radio HHO u vrijeme dok je, sada već pokojni, Pero Mrkalj vodio istraživanje "Bljeska" i "Oluje", odnosno prikupljao dokumentaciju o stradanju srpskoga civilnog stanovništva. HHO je, što je veoma važno, i objavio kompletnu dokumentaciju o tome, bez pretenzija da je znanstveno tumači. Takav oblik rada zasigurno pripomaže znanstvenicima. Ja sam, primjerice, baš na temelju te dokumentacije objavio više znanstvenih i stručnih članaka o tome, naravno drugačije selekcionirajući dokumentaciju, a na način koji je već odavno dogovoren ne samo u Hrvatskom institutu za povijest: putem osobne identifikacije žrtava i stradalnika te interpretacije njihova stradanja, što nije samo statistika nego i mogućnost uočavanja svih svojstava ratova na području bivše "druge" Jugoslavije.

ČUVAO OVCE - UBIO GA NIJEMAC

- Da se vratimo 60 godina unazad: Kakvi su izgledi da se poimence utvrde i žrtve te stradalnici Drugoga svjetskog rata u nas?

- Izgledi su ogromni, jer je taj posao, doduše bez stradalnih "druge", neprijateljske strane, već obavila vlast nove Jugoslavije od 1944. do 1947. popisom, kada je riječ o Hrvatskoj, Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatorâ i njihovih pomagača. Može se, unatoč nedostacima, reći da je time utvrđen broj žrtava i stradalnika Drugoga svjetskog rata, doduše na jedan poluamaterski, odnosno ne posve korektan metodološki način, pa se – iako se danas zna približno ukupni broj žrtava i stradalnika - ne zna se tko ih je ubio. Netočne su, u pravilu, odrednice počinitelja zločina. A

to je posljedica činjenice da su u nas sva istraživanja ljudskih gubitaka politički obojena, pa se i svjedoci te oni koji daju iskaze o, u pravilu, svojim stradalima, priklanjaju trenutačnome političkom trendu. To sam "grubo uočio" još dok sam radio stradale u Dalmaciji u Drugome svjetskom ratu, često nailazeći na odrednice, poput: "Čuvao ovce - ubio ga Nijemac". A to je u pravilu značilo da je taj ubijeni najvjerojatnije bio ustaša ili četnik, a rodbina se, među ostalim i zbog imovine prema ostavinama, nije usuđivala ljudima koji su popisivali stradale reći da je njihov srodnik bio u neprijateljskim formacijama. No, taj je čovjek upisan kao mrtav i nalazi se u popisu, koji je prema tom kriteriju vjerodostojan, a daljnjim se istraživanjima utvrđuje, primjerice uz pomoć literature, popisa postrojbi i sl., jeli on bio civilna žrtva ili vojni stradalnik.

Kad već pričamo o manipulaciji žrtvama pretpostavljam da vam je poznat slučaj njujorškoga instituta (*Jasenovac Research Institute*) gdje su mnoge žrtve Drugoga svjetskog rata u Jugoslaviji svrstane među jasenovačke žrtve.

- To je nastavak zlouporaba dijela srbijanskih povjesničara i drugih "stručnjaka". Netko je iskoristio prigodu da uveća broj žrtava u Jasenovcu te je njujorškom institutu poslao i, primjerice, imena ljudi stradalih od četnika u Gatima, Dugopolju itd. Dakle, uvećao se broj žrtava u Jasenovcu uz navođenje imena ljudi koji su, doduše, uistinu i stradali, no ne u Jasenovcu. Riječ je o nastavku zlouporaba iz vremena socijalističke Jugoslavije. No, Hrvatska je sada reagirala, iako u drugim sličnim stvarima sporo reagira na te stvari. Ipak i dalje nedovoljno surađuje s takvima međunarodnim institucijama, ne nudeći vlastite popise žrtava i stradalnika, a uz mogućnost eliminiranja otvorenih falsifikata. Na žalost takvih zlouporaba ima i dalje će ih biti.

Možemo sa žaljenjem konstatirati da se žrtvama i nadalje ne posvećuje dostojna pozornost koju one zaslužuju nego se s njima još i potpuno manipulira. Donedavno se tako manipuliralo i sa stradalnicima, dakle pripadnicima vojnih, političkih i ideologijskih pokreta koji uopće nisu popisivani jer su bili neprijateljski po bilo kojemu kriteriju.

HAAŠKI SUD SMANJIO POVIJESNU DISTANCU

Dakle, vladina inicijativa da se popišu noviji žrtve i stradalnici na srpskoj strani, uključujući i vojne stradalnike, ipak predstavlja civilizacijski iskorak...

- Točno, ali uz jednu bitnu ogradu: time se ne smije baviti politika. U nas se gotovo 60 godina vodi uporna borba da se politici, pa time i državi, ospori pravo posezanja za mrtvima, Država može, ako to želi, još obimnije financirati takva istraživanja. Sačuvana je, uz to, gotovo kompletna dokumentacija srpske strane, a koja je pronađena nakon odlaska paradržavnih organa RSK. U njoj se nalaze i negdje cjeloviti, negdje manjkavi popisi stradalih Srba, ali i Hrvata i drugih. Mogu se, pritom, unatoč kritikama, koristiti i podaci "Veritasa", organizacije koja je, ipak, prikupila značajan broj podataka. A u nas i HHO nastavlja raditi, pa i Hrvatski informativni centar, a i novoosnovani državni Memorijalni centar i drugi. To sve, uz državnu dokumentaciju, treba prosljediti arhivskim institucijama i omogućiti znanstvena istraživanja. U protivnom, čim se politika umiješa u bilo kojemu obliku, osim financijskome, ona sugerira ili "misli da zna" te će proizvesti neki broj stradalih koji njoj odgovara, a koji nije istraživački rezultat. To, logično, unosi zabunu, a moglo bi rezultirati sličnima ranijim manipulacijama sa stradalima tijekom Drugoga svjetskog rata u nas.

Predstavlja li protok vremena od 10 godina nakon rata dovoljnu distanca da bi se 90-te godine 20. stoljeća uistinu mogle znanstveno obraditi?

- Prema ranijemu konzervativnom shvaćanju historiografije to je, naravno, bilo nemoguće, a bilo je nemoguće i zato što pojedini dokumenti nisu bili dostupni od 30 do 50 godina. No, u suvremenoj je historiografiji, pa i hrvatskoj, povijesna distanca je već odavno ukinuta. Nastupilo je, naime, "zgušnjavanje vremena" u suvremenosti, a uz to se javio i ogroman broj informacija i podataka koje javni mediji selektiraju te se stječe, na temelju takvih kvazirezultata "istraživanja", privid ostvarenja mjerodavnih spoznaja. Iz tih se razloga historiografija morala, protivno ranijima svojim odrednicama, uputiti i u interpretaciju najsuvremenijeg razdoblja. Dijelom je to u nas omogućeno i time što je makar Haaškom tribunalu skinuta zabrana korištenja niza dokumenata, koji mu se usto šalju. Zahvaljujući tome, mogu biti na raspolaganju i znanstvenim istraživačima.

Nastale su, dakle, promjene u vezi s unutarnjim svojstvima historiografije, pa i ona mora brzo reagirati. Ipak, njena tradicionalna sporost, nemogućnost znanstvenika koji su se ranije bavili klasičnim oblicima istraživačkih tema, dovodi do toga da Hrvatska danas ne raspolaže s dovoljno suvislih podataka uz pomoć kojih bi mogla poduprijeti obaranja pojedinih formulacija Haaškog

tribunala. A on će svakako završiti svoj rad i neće čekati 30 ili više godina da dočeka potpunije spoznaje o Domovinskom ratu.

ODBACUJU SE TEZE IZ "DEKLARACIJE O DOMOVINSKOM RATU"

Koliko je na djelu nasilje nad znanošću, primjerice kad Sabor donese "Deklaraciju o Domovinskom ratu"?

- Rijetke zemlje koriste taj oblik rješenja pri definiranju povijesti. On se, naravno, može koristiti, ali kasnije u pravilu uvijek donosi probleme, i to ne samo istraživačima nego i politici, koja naknadno mora mijenjati strogo definirane formulacije. Usputno, socijalistička Jugoslavija, primjerice, u Skupštini nikad nije definirala Narodnooslobodilačku borbu, ljudske gubitke i sl. A danas se politika usuđuje definirati ono što istraživači tek trebaju ustvrditi: svojstva Domovinskog rata, cjelinu zbivanja i sve ono što smo mi doživjeli od drugih, kao i sve ono što smo mi počinili drugima. I tu je unijela zabunu, posebice u dijelu koji se odnosi na hrvatski odnos spram BiH, pa sada to mora "kusati", ispravljati se, ispričavati se..., jer su u "Deklaraciji o Domovinskom ratu" prisutne i snažne političke teze koja se danas - ne samo na Haaškom tribunalu - odbacuju. Deklaracije, ne samo zbog toga, nisu potrebne, a ipak znače pritisak, jer maltene su, makar psihološki, obvezujuće u interpretaciji nekoga povijesnog događaja kao što je Domovinski rat.

Koliko će aktualna haaška suđenja za ratne zločine biti valjani izvor za utvrđivanje povijesnih istina o ratu u bivšoj Jugoslaviji?

- Neosporno će biti valjani izvor, jer Haaški tribunal, zahvaljujući ogromnim financijskim sredstvima (navodno je već potrošio približno milijardu dolara) može puno brže od bilo koje institucije u zemljama bivše Jugoslavije prikupiti ključnu dokumentaciju, a koja svakako ne bi bila tako brzo prikupljena ili nikada ne bi bila prikupljena, a moguće bi bila čak i uništena. Ne ulazeći u pojedine definicije optužbi, smatram stoga da će izvorna građa suda, koja se na njemu sada i koristi, biti veoma važna. Ona čini jedan veliki, može se reći, arhivski izvor koji će poslužiti kasnijim istraživanjima. Usto, čak će se i pojedine formulacije suda u interpretaciji ljudskih gubitaka morati prihvatiti ne zbog *Zakona o suradnji s Haaškim tribunalom*, nego zato što u njima ima opravdanih i suvislih formulacija. Kada je, pak, riječ o cjelini koje će proizići iz presuda, interpretacije će suda morati biti podvrgnute znanstvenoj kritici.

Hoće li ustvrđena istina o ratu i ratnim posljedicama smanjiti frustracije te suziti mogućnosti manipulacija u, do prije 10 godina, "zaraćenim narodima"?

- To se ne zna, to nije sigurno. U nas se nedavno slavila 60. obljetnica okončanja Drugoga svjetskog rata i pobjede nad nacifašizmom, a ipak određene skupine stanovništva u nas još ne smatraju važnima presude s nirnberškoga ili tokijskog suđenja. Veoma je teško, stoga, procijeniti hoće li nastupiti očekivana katarza ili, kako se u znanosti danas voli reći, doći do suočavanja s prošlošću. Sve je još u domeni politike te se nastavljaju manipulacija te zlouporaba žrtava do tog stupnja da se one, u stvari, ponovo ubijaju, štoviše i izvrgavaju ruglu. Bojim se da će politika od toga živjeti još godinama, ali ono što mi možemo je utvrditi broj svih stradalih bez obzira tko su, od koga su stradali, u kojemu svojstvu i na čijoj strani. Dakle, treba izraditi popis svih žrtava i stradalnika. To bi, uostalom, bila i najbolja brana mogućim zlouporabama od strane politike, a koje će se sigurno nastaviti, ako ne i pojačati.

I DANAS "SUBNOROVSKJE" INTERVENCIJE U POVIJEST

Očevidan manjak znanja i slabosti obrazovanja, a bez ikakove katarze mogao se ovih dana vidjeti na zadarskim ulicama, kada su, prosvjedujući zbog uhićenja Ante Gotovine, srednjoškolci nosili ustaške uniforme. I sam predsjednik Stjepan Mesić je to prokomentirao riječima da oni u školi nisu imali prigodu naučiti što je to "endehazija".

- To je zasigurno većim dijelom točno. Iako, ako gledate formalno, naši su suvremeni povijesni udžbenici bitno popravljani posljednjih 4-5 godina. Postoji više udžbenika za iste razredne skupine i u pojedinima od njih imate dobro definiranu "endehaziju", imate odlično definirani Domovinski rat, brojeve ubijenih Srba u "Oluji" itd., jer oni sadrže i dosadašnje te najnovije znanstvene spoznaje. No, spomenuti prosvjedi odraz su na neki način apsurdne podijeljenosti suvremenoga hrvatskog društva na načelima Drugoga svjetskog rata. A taj se anakronizam ne može i neće moći riješiti samo udžbenicima. Nije, naime, ostvarena stvarna promjena duhovne situacije u odnosu spram Drugoga svjetskog rata, Domovinskog rata i naše pozicije u povijesti. I

zato što mladi udžbenike moguće uopće ni ne čitaju ili su pod utjecajem roditeljske indoktrinacije, oni ne prihvaćaju spoznaje koje su dijelom već sadržane u udžbenicima. I u tome je problem.

Kada govorimo o mladima, javlja se i novi element u njihovu obrazovanju - vojnici. Mogu li oni djeci predavati i/ili "prodavati" povijest?

- U nas je danas uočljiva situacija veoma slična ranijima "subnorovskim intervencijama u povijest". Ona je, štoviše, i pojačana, jer u socijalističkoj Jugoslaviji su narodni heroji doduše govorili o povijesti, ali nikada nisu u školama predavali, nego su sjećanja iznosili uz logorske vatre, čuvajući stečevine borbe. A sada je riječi o tome da sami sudionici povijesnih zbivanja posjeduju istinu i spoznali su je prije istraživača. A to i u drugim slučajevima nikada nije bilo točno, jer sudionici su odviše "obojeni" te ne mogu objektivno sagledati svoju veličanstvenu, a još manje sramotnu ulogu u povijesti. A u početku se Domovinskog rata govorilo da će jedan od elemenata tog rata biti to da se nakon njega više nikada ne proizvode "solunski borci", "prvoborci NOB-a" itd., jer cilj je stvaranje moderne europske države. Tragikomično je da je i u nas opet nastao jedan "kvazisubnorovski sloj", koji, naravno, s pravom brani svoje interese, ali ne može nametati istinu ili se smatrati mjerodavnim učenicima predavati povijest. Bolje bi bilo da prikuplja sjećanja, elemente korisne za nastanak arhivskih vrela i kasnija istraživanja, čiji se rezultati tek potom unose u udžbenike i objavljuju u medijima. No, to je teško postići jer nitko se ne pridržava pravila. Stalno se, stoga, prave "zaokreti", izmišljaju interpretacije, ponavljaju falsifikati, manipulacije i zlouporabe, što zapravo zbunjuje, među ostalima, i mlade ljude - doma su zbunjeni, zbunjeni su različitim situacijama u društvu te podijeljenošću Hrvatske - koji potom prihvaćaju neke oblike "ustašonostalgije", što nije ni školski niti politički utemeljeno nego ponajviše proizlazi iz insistiranja na "desno-lijevoj podjeli", koja u nas, zbog nepostojanja najmanje jedne od strana u toj podjeli, u stvari ni ne postoji nego je izraz obiteljskih tradicija, pobjednika i poraženih u svima našim ratovima u 20. stoljeću.

2. Intervju s dr. Tvrtkom Jakovinom profesorom suvremene povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu

ISTINA SE NE MOŽE SAKRITI

Stojan Obradović

Kako procjenjujete aktualni odnos povijesne znanosti prema nedavnoj prošlosti, u prvom redu ratnim sukobima, njihovim uzrocima i ulogama ključnih aktera? Što se može objektivno sagledavati i istraživati, a za što je još eventualno potreban neki vremenski odmak?

- Mislim da za punu, objektivniju sliku na način na koji bi to dala jedna neopterećena, da tako uvjetno kažemo, jedna prava evropska ili svjetska povijesna znanost, moramo još pričekati. Morat ćemo pričekati dok dođemo do točnijih ili potpunijih dokumenata iz svih zagrebačkih, beogradskih, bosanskih, američkih, britanskih i drugih arhiva. Samo takvim pristupom, korištenjem različitih arhivskih izvora, izvora različite provenijencije, moći ćemo doći do ukupnije i preciznije slike o onome što se dogodilo. Do tada će i ovaj trend, koji je razmjerno povoljan, da se javljaju različiti ljudi s svojim sjećanjima i zapisima, pomoći u izgradnji jedne kompletne slike u sagledavanju procesa koji su doveli do raspada bivše Jugoslavije i ratova na njenom području.

Imate li neku predodžbu, koliko ćemo morati čekati tu cjelovitiju i dokumentiraniju sliku o našoj nedavnoj prošlosti, odnosno što tome može doprinijeti?

VAŽNOST RAZLIČITIH ARHIVSKIH IZVORA

- Vrlo važna stvar koja je pokrenuta još prije 2000. za vrijeme HDZ-ove vlasti, što je onda koalicijska Vlada Ivice Račana realizirala, a sada se to nastavlja, jeste projekt istraživanja Domovinskog rata 1990 -1995 -1998. U okviru toga projekta prikuplja se i obrađuje značajna dokumentacija. To je hvale vrijedan posao za kojega se u javnosti malo zna. Tu se ulaže ogromno vrijeme i trud radeći dobrim dijelom na sekundarnoj građi, ali ključnoj za cjelovita i kompetentna povijesna istraživanja. Realno je pretpostaviti da će se saznanja koja se prikupljaju u ovom projektu, s vremenom i otvaranjem novih arhiva i izvora, dopunjavati i mijenjati što je uobičajen

postupak u znanosti, ali to jeste osnova za sve naredne generacije koje će se znanstveno baviti ovim problemima. U novije vrijeme brže se rješavaju problemi deklasifikacije dokumenata. Vidjeli smo da su relativno brzo nakon rušenja Berlinskog zida mnogi dokumenti iz konca 80-tih postali dostupni i mislim da će se jedan takav trend nastaviti. Naravno, pod pretpostavkom da se društvo nastavi razvijati prema većoj otvorenosti, što samo po sebi nije zagwarantirano, i danas imamo npr. pojavu da neki američki dokumenti koji su ranije bili dostupni to više nisu. Ali ako se osnovni trend nastavi nadam se da ćemo biti u situaciji da ne čekamo 30 ili 50 godina koliko se obično čeka na deklasificiranje dokumenata o novijoj prošlosti. No osim dokumenta poseban problem bit će i s događajima koji nikad nisu zapisani, a takvih je na ovim prostorima, nažalost, bilo dosta. Ja pouzdano znam da su neka hrvatska ministarstva vrlo neažurno vodila svoju administraciju prvih godina nakon osamostaljenja, odnosno u arhivskom smislu svoju građu nisu sustavno čuvali tako da će nam u tome puno pomagati ono što će izaći iz arhiva drugih zemalja. Sve ambasade, konzulati, međunarodna predstavništva koja su djelovala u Hrvatskoj početkom 90-tih su vrlo pažljivo pratili što se zbiva i mi ćemo moći preciznije dolaziti do istine zahvaljujući onome što ćemo naći u Londonu ili Berlinu ili negdje drugdje.

U kojoj mjeri i politička klima u društvu može doprinijeti ubrzavanju i utemeljenijem istraživanju novije povijesti, tim više što se još uvijek suočavamo s situacijom u kojoj se neka neugodna saznanja u javnosti kvalificiraju kao "izdaja" nacionalnih interesa i tome slično?

- Smatram da su se od 2000. godine u Hrvatskoj stvari počele povoljnije razvijati i, ako Hrvatska bude nastavila put prema europskoj obitelji država, što se sada čini vrlo izvjesnim, onda mislim da će to biti najsnažniji motor za objektivnije sagledavanje nedavnih zbivanja. Naravno da će za ljude u društvu, koje je desetljećima bilo opterećeno događajima iz II svjetskog rata ili stvaranja Jugoslavije i koje još nije "završilo" neke bitke iz tog razdoblja ili koje ima nejasnu sliku o onome što se događalo u 19. st. pa sada npr. glorificira Austrougarsku monarhiju, a zaboravlja npr. velika prekomorska iseljavanja koja su se događala upravo za vrijeme te vlasti, dakle za ljude koji još uvijek uzaludno misle da se ono što se dogodilo može promijeniti ili da tako kažemo obojiti nekim drugim bojama - nedavna prošlost, posebno, izazivati velike kontroverze. Ali s kontroverzama se suočavaju i sami znanstvenici i istraživači, naravno ne samo u ovom slučaju, i iluzorno je očekivati da će svaka strana biti zadovoljna. Uostalom niste imali zadovoljne niti generala ili vojnike u proteklim ratovima s onim što su pisali povjesničari. Jedni su tvrdili da oni najbolje znaju što se događalo iako su imali nadzor tek nad stotinjak metara svoga rova, generali su imali nadzor nad jednim dijelom bojišnice, ali nikako nad cjelom bojišnicom, a pogotovo ne nad političkim prilikama pa će tako biti i u našem slučaju. Vlada i vlast koja bitno utječe na političku klimu koja se u društvu razvija puno su moćniji od historiografije koja je znatno slabija i koja sama po sebi te promjene ne može iznjedrati. Tome su dva bitna razloga. Prvi je katastrofalna podijeljenost u smislu da imate još uvijek one povjesničare koji, kao što su nekad neki drugi slijedili Partiju, slijede npr. Deklaraciju o Domovinskom ratu Hrvatskog sabora ili pak priznaju da, iako neke stvari znaju, njima nije mjesto u javnom diskursu, misleći da tako, lažući, štite neke nacionalne interese. A drugi je razlog ta nesretna tradicija hrvatske historiografije da u velikoj mjeri izbjegava osjetljive i škakljive teme, te da se bavi lokalnim temama i problemima koji nikada do kraja ne daju jednu sintetsku sliku o onome što nam se zbivalo. Dakle, mi imamo problem da nikada nismo do kraja uhvatili spojnicu s svjetskim zbivanjima i ne pratimo u tom smislu do kraja svjetske trendove u povijesnoj znanosti. Mi nemamo velike istraživačke kapacitete, brojna sveučilišta i institute, pa je tim bitnije i važnije da naše znanstvene napore usredotočimo na ključne probleme i teme koji opterećuju naše društvo, a tu sigurno spada Domovinski rat. To se odnosi na povijest, ali i na druge društvene znanosti poput sociologije itd. U svakom slučaju, govoreći s aspekta povijesne znanosti, ako imamo teme koji opterećuju našu stvarnost, kao što je Domovinski rat ili u našim uvjetima II svjetski rat, odnosno ako se u dnevno političke svrhe time još manipulira, onda mislim da je historiografija pozvana da pomogne objašnjenju tih problema.

ZAOSTAJANJE ZA SVJETSKOM ZNANOŠĆU

Kada govorite o zaostajanju u odnosu na svjetske trendove, kako biste to konkretno mogli ilustrirati?

- Pa vidite npr. svjetska povijesna znanost, koja se bavi razdobljem hladnog rata, sada se trenutno bavi sredinom 70-tih godina prošlog stoljeća i detantom jer je do tuda došla deklasifikacija

dokumenata. Prevedeno na naše prilike to bi značilo da smo mi do sada trebali imati jedan niz ozbiljnih znanstvenih radova o Hrvatskom proljeću koje je nesumnjivo važno za čitavu bivšu Jugoslaviju, posebno Hrvatsku i naravno za njeno osamostaljenje. Nažalost, to se kod nas nije dogodilo. Dakle ne samo da nemamo obrađen taj važan period za interpretaciju naše najnovije povijesti već mi nemamo ni do kraja razriješenu npr. ni 1948. ni sukob s Informbiroom koji je svakako zavrijedio novu interpretaciju nakon što su otvoreni arhivi poslije pada Berlinskog zida. Postoje mnoga neodgovorena pitanja iz naše novije povijesti i mi bismo morali voditi jednu sustavnu politiku istraživanja koja bi ciljano sugerirala povjesničarima da pokušaju pružiti odgovaraju na pitanja koja opterećuju hrvatsku javnost.

Koliko će povijesnu znanost i njena istraživanja opterećivati činjenica da, kako se pretpostavlja, mnoga važna zbivanja posebno vrlo dvojbeni politički dogovori, eto da spomenemo to učestalo isticanje mogućih političkih dogovora Tuđman - Milošević, nisu dokumentacijski zabilježena?

- To je uvijek pitanje, koliko su neke odluke donesene u javnim forumima, s uredno vođenom i arhiviranom dokumentacijom, a koliko je bilo riječ o jednom uskom krugu političkih moćnika, čak možda i neprijatelja koji su na nekom tajnom sastanku donijeli nekakvu tajnu odluku. Nažalost povijest će s takvim stvarima uvijek imati problema, ali ipak treba reći da je taj problem danas manje izražen jer je neusporedivo veći broj izvora koji se mogu konzultirati pa se mnogi sada nepostojeći transkripti mogu naknadno, pomoću nekih kasnijih događaja ili čak izvještaja tajnih službi, rekonstruirati.

Treba imati na umu da povijest ipak nije egzaktna znanost. Povijest je humanistička znanost koja ima veliki broj ograničenja, pa neki čak tvrde da i nije znanost. Ali mislim da ona ipak ima jednu čvrstu jezgru i ako na osnovu nje korektno radite možete doći do odgovarajućih saznanja, iako su naravno ona podložna različitim interpretacijama.

Stječe se dojam da aktualna politika, prije nego znanost, želi interpretirati noviju povijest (i svoju povijesnu ulogu u tome). I sami ste spomenuli spornu saborsku Deklaraciju o Domovinskom ratu? Kako na to gleda povijesna znanost? Hoće li neki biti zatečeni ili možda potvrđeni rezultatima znanstvenih povijesnih istraživanja?

- Nažalost imao sam prilike vidjeti radova ljudi koje sebe nazivaju povjesničarima i zauzimaju značajna mjesta u institucijama koje se bave povijesnom znanošću, a koji npr. pišu da neki radovi koji se bave novijom poviješću nisu u skladu s Deklaracijom o Domovinskom ratu. Što se na to može kazati? Da imate različitih povjesničara ! Toga je, znamo, u izobilju bilo prije dok se slijedila tzv."partijska linija", a kao što vidimo imamo i sada. Mi tek postajemo demokratsko društvo u punom smislu te riječi. To društvo se počelo stvarati početkom 90-tih, ali smo punim plućima u demokratizaciju krenuli tek poslije 2000. i naravno da su ostaci nedemokratskih sustava, tradicija i mentaliteta još uvijek duboki i snažni. I u znanosti je još puno onih koji će zbog vlastitog oportuniteta ili pak krivog shvaćanja neke navodne misije važnost davati potpuno krivim izvorima kao što je deklaracije nekog političkog foruma što nema nikakve veze s znanošću.

SLUŽENJE LAŽNIM NACIONALNIM INTERESIMA

Da li ili u kojoj mjeri povijesna znanost u ovim našim okolnostima pod pritiskom politike i da li joj na neki način služi?

- Iz mog iskustva ali i poznavanja šire situacije moj odgovor bi bio - ne. Međutim, ako vi imate povjesničare, čak na čelu nekih instituta za povijest, koji kažu da se npr. u njihovom Institutu njeguje "autentična hrvatska povijesna istina", dakle ako je vaše metodološko polazište takvo da ga određuje posebna hrvatska povijesna istina onda je pitanje do kakve istine vi uopće možete doći. I da li onda postoji i srpska autentična povijesna istina koja će npr. tvrditi da je u Jasenovcu bilo dva milijuna mrtvih. Ako postoji hrvatska morate dozvoliti da postoji i srpska "autentična" istina. Ako se poviješću kod nas bave takvi "profesionalci" onda to jeste problem, ali ja ne mislim da je taj problem nastao zbog političkih pritisaka.

No politika često ističe kako se neće dozvoliti revizija novije povijesti, Domovinskog rata itd. Ima li indikacija da bi znanost možda mogla otvoriti neka sporna pitanja i započeti "reviziju" danas nekih neupitnih političkih ocjena i "istina"?

- Mislim da politika najčešće nije baš potpuno svjesna kakve to ona revizije ne bi dozvolila. A što se tiče moguće "revizije neupitnih istina" od strane povijesne znanosti mislim da je odgovor možda da - možda ne. Što bi to uopće bile neupitne istine? U istraživanju nedavne prošlosti mi

moramo biti što korektniji i što pošteniji i ne smijemo zatvarati oči pred stvarima koje su se dogodile. Moramo znati da ono što se dogodilo mi nećemo moći promijeniti. A činjenica je da se ovaj rat nije dogodio na nekoj svjetskoj političkoj periferiji, nego takoreći u srcu Evrope pod brojnim reflektorima i političkih promatrača i obavještajnih službi i jednostavno nije moguće poricati neke stvari koje nama ne odgovaraju. I takvo ponašanje bilo od strane politike, bilo od strane povijesne znanosti je zapravo slijepo, čak bih rekao i glupo, jer ti ljudi u pitanje dovode svoj kredibilitet ili vlastitu karijeru na stvarima koje se neće moći povijesno sakriti ili falsificirati.

Neki tvrde da haaški Tribunal piše nedavnu povijest. Koliko haaški Tribunal zaista može doprinijeti rasvjetljavanju novije povijesti ovih prostora?

- Ja mislim da će povijest ipak na kraju pisati povjesničari. Međutim ta velika građa i dokumentacija koja se sakupila na haaškom Tribunalu sigurno će biti značajan izvor informacija i za povjesničare. No ja to ne bih miješao s samim sudskim procesima i odlukama.

Kada se govori o nedavnoj prošlosti i odnosu znanosti prema njoj, u prvom je planu, naravno, odnos povijesne znanosti. Međutim, što je s drugim znanstvenom disciplinama (sociologija, politologija) ? Koliko one mogu doprinijeti i da li su dovoljno aktivne na tom planu?

- Pa ne bih mogao dati cjelovitu ocjenu, ali eto, kada spominjemo sociologiju npr., može se reći da ono što sociolozi rade u vezi nedavne prošlosti, ako rade, u svakom slučaju nije dovoljno javno prezentno. Povjesničari su više prisutni u javnosti. Ali općenito gledano može se reći kako su naše humanističke, društvene, znanosti u određenoj krizi. Mi nismo dovoljno prisutni na međunarodnom planu i gotovo nas nigdje nema i mislim da naša humanistička inteligencija već dugo ne radi svoj posao onako kako bi to trebalo.

U kojoj mjeri i na koji način je za realizaciju značajnijih istraživačkih projekta nužna suradnja znanstvenika, povjesničara u regiji, odnosno u zemljama koje su bili u sukobima?

- Komparističke studije su izuzetno važne i za utemeljena povijesna istraživanja nužno je da arhivi zemalja bivše Jugoslavije budu otvoreni jedni drugima. Arhivska građa pripada svima i politika to mora omogućiti. A sami povjesničari tome mogu doprinijeti tako da odlaze u te arhive, istražuju i na svojevrsan način vrše pritiske da se ti arhivi otvaraju jer bez toga je istraživanje novije povijesti, ako ne nemoguće, a ono silno otežano.

BEZ "POSEBNIH" ISTINA

Poseban problem "nedavna prošlost" stvara u obrazovnom sustavu. Donedavno su se npr. učile dvije novije povijesti u školama u hrvatskom Podunavlju, odnosno postojao je moratorij za učenje novije povijesti za srpske učenike. To se pokušalo prevladati tzv. Separatom za učenje novije povijesti koji je naišao na oštre, reklo bi se u prvom redu politički motivirane, kritike. Da li smo se u stanju stručno, znanstveno, pedagoški suočiti s zajedničkom (hrvatskom i srpskom) nedavnom prošlošću?

- Separat nije bio namijenjen samo hrvatskom Podunavlju već je po Hrvatskom nacionalnom obrazovnom standardu (HNOS) bio namijenjen za sve škole u Hrvatskoj jer je cilj bio da se uči jedna povijest Domovinskog rata. S obzirom da u hrvatskom Podunavlju nisu imali ništa, onda je on, naravno, u prvom redu bio usmjeren na to područje ali isto je tako mogao biti korišten od Cavtata do Umaga i Osijeka. No mi smo pretpostavljali teškoće koje će izazvati taj moderni, objektivni pristup, pogotovo ako se ulazi s temom koja je najosjetljivija i ako nastavnici nisu pripremljeni za takav rad na primjeru nekih drugih povijesnih tema. Ja sam prije nekoliko godina napisao jedan rad da bi se upravo 1848. godina, koja je tako važna, a u kojoj postoji suradnja Hrvata i Srba, a neprijateljstvo s Mađarima koji su danas postali prijatelji, mogla pokazati kao zgodan primjer te multiperspektivnosti. No, krenulo se od Domovinskog rata i htjelo se na tom primjeru završiti mirna reintegracija i pokazati da je u cjeloj Hrvatskoj moguće raditi na jednoj objektivnoj interpretaciji povijesti koja neće "žmiriti" nad onim neugodnim stvarima za koje su bili odgovorni i Hrvati.

U Hrvatskim školama se o Domovinskom ratu uči i njega ima u udžbenicima upravo onoliko koliko su to propisale prosvjetne vlasti još dok je Franjo Tuđman bio živ. Prema tome. ako je postojala namjera da se o tome manje uči nego što bi bilo poželjno, onda to potječe još iz toga vremena. Mislim da smo sada s HNOS-om i konkretno spomenutim Separatom krenuli naprijed, ali hajka koja se digla na taj Separat zapravo je pokazala jednu drugu stvar, a to je još uvijek prisutna duboka kriza društva i društvenih vrijednosti, uključivo naravno i same znanosti, kada pokušavamo

govoriti o nedavnoj prošlosti. To je to pitanje autentične hrvatske povijesne istine odnosno pojave da će vam neki reći kako oni znaju za zločine koji su se dogodili poslije Oluje, ali da tome nije mjesto u povijesnim udžbenicima. To su znanstvenici samo u navodnim znacima i samoprogllašeni borci za našu nacionalnu stvar, ali istina se ne može prikriti i mora postojati odgovornost da naša djeca u 8. razredu osnovne ili 4. razredu srednje škole, ne mogu učiti neku posebnu "istinu" koja ne postoji nigdje drugdje pa je drukčiju istinu djelom moguće iščitati već i u našim medijima. To je nepedagoški i amoralno. Uostalom, što će nam se dogoditi kada te istine priznamo? Ako očekujemo da Amerikanci kažu istinu o onome što se događalo u Vijetnamu ili ako ćemo to tražiti od Srba, valjda moramo biti svjesni da onda ni mi ne možemo drukčije postupati.

III Srbija i Crna Gora

1. Intervju s direktorkom Istorijskog arhiva Beograda dr. Brankom Prpom

ZAŠTO NEMA DOVOLJNO ISTRAŽIVANJA BLISKE ISTORIJE

Slobodan Šorak

Da li se istorija piše na sigurnoj distanci od, npr. 50-tak godina, ili o njoj treba suditi dok tlo još podrhtava? Pre nego što se pozabavimo raspadom SFRJ, voleo bih da čujem vaš načelan stav o toj temi.

- Nije to pitanje i nije to dilema. Pojam istorijske distance proizlazi ne iz dileme istoričara, nego iz jedne veoma proste činjenice, a to je da je svugde u svetu embargo na dokumenta od 30 – 50 godina. Dakle, kad jedna institucija proizvede dokument, uglavnom kada su u pitanju ovako važne stvari, ili aberacije, ili poremećaji celih društava kakav je rat, onda su to dokumenta koja postaju dostupna institucijama tek posle istorijske distance. Ne treba zaboraviti da ta dokumenta stvaraju i tajna policija i vojska i da su ona u statusu tzv operativnih dokumenata.

Ali, bez obzira na to da li je reč o bilo kojoj drugoj državnoj instituciji, vreme kada dokumenta počinju da se predaju u arhive je 30 – 50 godina posle događaja na koja se dokumenta odnose. Prema tome, mi još ne možemo da istražujemo raspad jugoslovenske države koji je počeo krajem 80-tih i početkom 90-tih godina prošlog veka. Ne znam šta je sve uopšte i predato od te građe, tako da bojim se, s pozicije istoričara - to još nije moguće. Naravno, moguća su istraživanja štampe, video materijala, ta tzv. bočna istraživanja. Moguće je prikupljati svedočenja ljudi, ali sve su to za istorijsku nauku izvori drugog reda. Izvor prvog reda je državni dokument, a on još nije dostupan.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ NIJE PAO S NEBA

Koliki je istraživački prostor za sagledavanje uloge Srbije u 90-tim godinama i naravno uloge Slobodana Miloševića kao njenog predsednika i najuticajnijeg činioca? Šta je tu nedvojbeno, a o čemu još može da se razgovara u godinama pred nama?

- Nedvojbeno je, naravno, da je Slobodan Milošević bio na čelu režima koji je izvršio zločine i to je apsolutno činjenica koja je nepromenljiva, bez obzira na to iz kog ugla će da se posmatra. Ono što će sigurno biti zanimljivo jeste analiza: kako je moguće da Milošević dođe na čelo srpske države, odnosno, šta je pozadina te političke pojave.

Dakle, ja Slobodana Miloševića ne posmatram kao pojedinca koji je došao na čelo jedne države i ni više ni manje nego je odveo u rat i u zločin i nemam pojma šta sve ne...Još je davno Fišer napisao knjigu koja se zove "Savez elita ili Težnja ka svetskoj moći", gde je analizirao Hitlera. Ali u stvari, on je analizirao nemačku državu i njene elite od Bismarka. Vi morate, da biste krenuli u rat, imati savez elita. Vi morate imati društveni konsenzus za jedan takav akt. Dakle, nije reč samo o jednom čoveku. On je rezultat saveza koji se, onda mora demistifikovati, odnosno koji mora da se istraži...

Šta je to što je stvorilo Slobodana Miloševića, odnosno, koje su to političke snage i sile, domaće i strane, koje su dovele Miloševića, a sklonile Ivana Stambolića?! To su pitanja na koja mi

moramo da odgovorimo i to je ono što mi ne znamo. Sve drugo što se dešavalo, to znamo. Prosto smo svedoci toga. Ne možemo sad da kažemo da smo sanjali, da ono što smo videli nismo videli...Videli smo. I znamo tačno.

Ja kao istoričar smatram da je suviše jednostavno reći - Slobodan Milošević. Slobodan Milošević nije odgovor. Postoji ono što oličava to ime i taj pojam.

Jedna od strašnih posledica vremena o kojem razgovaramo je i Srebrenica. Videli smo mnoge pokušaje da se taj zločin relativizuje. Neki su govorili o umešanosti francuske obaveštajne službe, a bilo je i raznih drugih teorija. Da li u tom slučaju još ima prostora za polemiku?

- Zato kažem, stvari su komplikovane. Ja iskreno ne verujem da su bilo kakve francuske službe umešane u zločin u Srebrenici. To mi deluje stvarno imbecilno i liči na kafanske teorije zavere, gde je svaki put neko drugi kriv, umesto nas samih. Ali recimo, evo podatka o diktaturi kralja Aleksandra I Karađorđevića. To je bila, apsolutno sugestija Francuske. Mi znamo šta je donela diktatura kralja Aleksandra. Ali, onda su neki istoričari ušli u francuske arhive i videli političku i međunarodnu pozadinu te diktature i najedanput shvatili da francuska država, itekako, stoji iza diktature kralja Aleksandra I Karađorđevića. Dakle, to su stvari koje saznate, prosto, sedamdesetak godina kasnije, kad svi ti dokumenti postanu dostupni i onda posmatrate taj politički događaj iz više uglova.

Jugoslovenski rat će biti zanimljiv za istoričare, pre svega, zato što ima vrlo izraženu međunarodnu dimenziju. To je evropski događaj, to je svetski događaj. To je događaj koji je obeležio poslednju deceniju XX veka u svetu. Na kraju krajeva, tu istu Srbiju je, prvi put posle Drugog svetskog rata, napao NATO. Znači, ista ona alijansa s kojom je ona bila u savezu kao Atlantskim paktom u Drugom svetskom ratu i u Prvom svetskom ratu. Dakle, da nemate ništa drugo, da imate samo taj fenomen na kraju XX veka, odmah morate o tome da govorite. Morate da imate u vidu međunarodnu dimenziju...

NIJE MEĐUNARODNA ZAJEDNICA ZA SVE KRIVA

Kada govorite o međunarodnoj dimenziji, da li to može da posluži kao izgovor ljudima koji su pravili haos u „balkanskoj krčmi“, kako neki vole da zovu ove prostore?

- Naravno da ne može. Međunarodna dimenzija može da se posmatra iz dva ugla. Prvi je slom komunizma, odnosno rušenje Berlinskog zida. Tu mora da se vidi šta je taj događaj koji je takođe globalan, na koji način se on reperkutirao na jugoslovensku državu. To je jedna stvar, a sam jugoslovenski rat koji je zaista unutrašnji problem...Znate, niko vas nije mogao da natera da idete i zaratite sa sopstvenim građanima. Niko vas nije mogao da natera da idete i sravnite Vukovar. Za to, niko ne može da optuži međunarodnu zajednicu...To smo uradili mi.

Međutim, međunarodna zajednica u jugoslovenskom ratu, ipak, igra važnu ulogu. Prvo, u pokušaju da se sačuva jugoslovenska država ili ne, to takođe moramo da otkrijemo kao istoričari. Dakle, koliko je s međunarodnog aspekta zaista učinjeno da se sačuva jugoslovenska država, odnosno da se spreči taj rat. I druga stvar, potpuno je jasna involviranost međunarodne zajednice u rat koji se pretvorio u zločin i u kojem su oni pokušali da posreduju i na kraju ga završili čistom vojnom intervencijom. Takav je bio sled događaja, ali i svaka ozbiljna istoriografija mora tu stvar na taj način da posmatra.

IZVORI PRVOG I DRUGOG REDA

Šta mislite o dosadašnjim pokušajima tumačenja istorije devedestih godina, dakle raspada SFRJ? Znamo za projekat „Inicijativa naučnika“ u kojem se 250 istraživača iz 27 država bavi tim pitanjem.

- Slušajte, možemo i vi i ja da sednemo i da pokušavamo to da uradimo, to je sve u redu. Ali vi zaista taj posao ne možete da uradite ozbiljno ako nemate dokumenta. Mogu ja da mislim o tim događajima šta god hoću, ali ja ću o tome da mislim kao građanin Branka Prpa, ili kao intelektualac Branka Prpa... Ali kao istoričar ne mogu da mislim dok ne dobijem dokumenta. Tek posle toga mogu da sednem i stavim svoje prezime iza onoga šta tvrdim. A tvrdim to, to i to na osnovu istorijskih izvora koje sam dobila na uvid.

Mnogo knjiga je objavljeno o jugoslovenskom ratu. Mislim da je reč o oko dve hiljade knjiga. I sve su to izvori drugog reda, sve su to svedočenja ljudi koji su tuda prolazili, pa su opservirali, pa su kazivali svoja mišljenja. Naravno, i to su vrednosti. I to će u budućnosti istoričarima biti

dragocen izvor. Pogotovu zato, što nema dokumenata, jer kad ulazite u zločin ne proizvodite dokumenta.

Vi vidite koji su problemi Haškog tribunala: da dođe, uopšte, do dokumenata. Niko ne dođe i ne napiše dokument „ubij u Srebrenici osam hiljada ljudi“, pa se onda potpiše. To su stvari koje se samo izgovaraju. Pismeno, teško... Ali, ja mislim da će najvažniji izvor za sve to, u budućnosti, biti dokumenta koja je sakupio Haški tribunal.

Dakle, smatram da su sve inicijative dobrodošle, ali ni jedna neće imati ozbiljan rezultat bez dokumenata.

Pomenuli ste haški tribunal. Kakva će biti njegova uloga u pisanju istorije raspada SFRJ? Tu mislim i na presude, ali i na čitav proces, kada je reč o radu te institucije?

- Presude neće biti toliko značajne za historiografiju. One su moralni čin. Najvažnije što će Haški tribunal doneti, to su te hiljade i hiljade dokumenta koje su sakupili sa svih strana. Tako da se „bojim“ da će nam Haški tribunal biti ključni izvor za buduću historiografiju.

Koliko oni, uopšte, imaju pristupa svim arhivama, što Srbije, što Hrvatske, što Bosne i Hercegovine?

- Imaju pristup, znači države su obavezne da daju dokumenta Haškom tribunalu.

Mislite li da tu nema nikakve rezerve?

- Naravno da ima. Nešto kriju, ali nešto i daju.

NEĆEMO SVI UČITI ISTU ISTORIJU

Hoće li za pedesetak godina đaci na prostoru bivše Jugoslavije učiti jednaku istoriju, kao što su nekad učili o Drugom svetskom ratu?

- Nikada neće učiti istu istoriju. A sad ću da vam objasnim zašto. To smo mi kao istoričari legitimisali. Mi smo od 1998. godine, posredstvom Fondacije Friedrich Naumann, počeli dijaloge istoričara u Pečuju gde se prvi put skupio nukleus srpske i hrvatske strane, kako bi razgovarali o problematičnim pitanjima zajedničke istorije. Jer mi imamo zajedničku istoriju.

Ono što mislim da smo legitimisali tim dijalozima, to je „pravo drugosti“. Kako da vam to najbolje ilustrujem... Imate, npr. Balkanske ratove. Na faktografskoj ravni i srpska historiografija, i bugarska historiografija, i albanska historiografija, i turska historiografija... barataju istim činjenicama. Činjenice tu, uopšte, neće biti sporne. Ali, pogled na **rezultate** Balkanskih ratova neće biti isti srpski i bugarski, turski i albanski. Prosto će svaka strana imati ocenu tih ratova iz svog ugla. Balkanskim ratovima, recimo, Srbija dobija Kosovo i Makedoniju. Bugarska je bila jako protiv toga, a Turska još više, ili Albanija.

Dakle, vi imate jedan događaj, ali imate različitu percepciju tog događaja u različitim historiografijama, jer je taj događaj deo njihove nacionalne istorije. To smo mi sa kolegama iz Hrvatske upravo raspravljali, recimo uzimali smo primer Vidovdanskog ustava itd. Kako jedna strana gleda na Vidovdanski ustav, a kako druga. Mi smo iz tog problema izašli s jednom definicijom „prava drugosti“. Znači, prava da u historiografiji postoji drugo viđenje jednog te istog događaja.

Po meni, deca moraju da uče u školi, upravo to – pravo drugosti. Da jedan događaj mi vidimo na ovaj način, a da ga druga strana vidi na drugi način. E, tad se postiže ono što je ideal svakog istoričara. To je objektivizacija. Tad idemo ka onome što je utemeljivač naučne historiografije u Evropi, Leopold Ranke rekao, šta je zadatak istoričara: „Jednostavno, pokazati šta se zaista dogodilo“.

Govorili ste o percepciji. Kakva je percepcija Branke Prpe, ko je u ovom ratu najviše dobio, a ko najviše izgubio?

- Znae...u ovom ratu smo izgubili nešto što je najdragocenije u ljudskom biću, a to je nada. Moram da kažem da je veliki deo prostora jedne države koja je bila naša zajednička država, devastiran. Da je veliki deo prostora ušao u onaj tip života koji se zove preživljavanje od danas do sutra, da je veliki deo prostora, uopšte izgubio ideju budućnosti. Znae, ljudsko biće možete da lišite svega, samo ne smete da ga lišite nade. Vrlo je teška trenutna situacija u Srbiji.

Šta se dobilo? Ne znam šta se generalno dobilo...Dobili su ratni profiteri, dobili su pljačkaši. Dobili su pojedinci koji su iskoristili patnju i tragediju prostora da bi se lično obogatili, a svi mi smo mnogo izgubili.

2. Zašto nema dovoljno istraživanja bliske istorije i je li moguća nekontroverzna interpretacija krvavog raspada SFRJ?

LICEM U LICE

Tatjana Novčić Matijević

Docent **Darko Gavrilović** pripada generaciji mlađih istoričara. Na Univerzitetu u Novom Sadu predaje istoriju kulture Srba, a u Banjaluci savremenu društvenu istoriju. Učestvovao je u poslednjem susretu istoričara i povjesničara u Osijeku, instituciji koja već 10 godina, pod pokroviteljstvom fondacije „Nojman“, propituje istoriju Jugoslavije, u traganju za mogućim uzrocima raspada i ne krije da nacionalna pripadnost profesionalaca određuje i pristup temi:

- Naravno da je vidljivo. U svakom od naših zbornika vi možete da vidite koliko smo daleko, odnosno koliko smo bliski jedni drugima po određenim pitanjima. Najškakljivije je pitanje genocida u Drugom svetskom ratu. To je i najteže pitanje, mada je ta grupa, predvođena hrvatskim istoričarem Igorom Graovcem i najviše odmakla u istraživanjima i u pokušaju da se nađe zajednički jezik. Međutim, ne kažem da su našli u potpunosti, niti da su se dogovorili oko brojke, to je zapravo nemoguće, mogao bih reći bar iz današnje perspektive. Međutim, ti susreti istoričara služe nečem drugom. Naši zbornici su mogućnost da se čitaju dokumenta i jednih i drugih, da se ima uvid u oba viđenja nekog događaja, pa neka svako ponaosob prosudi o zajedničkoj nam istoriji.

- Ti skupovi imaju svoje opravdanje naučno, ali imaju i političko, jer u tim kontaktima koji su vremenom dobijali na kompleksnosti, u jednom tolerantnom dijalogu istoričara, pokušava se istorijskim metodom otkriti nešto što bi bilo bitno u razumevanju i jugoslovenske prošlosti i njene savremenosti u trenutku raspada. U početku su ti susreti bili puni kontrasta i nacionalističkih ispada, ovi poslednji bili su lišeni toga, to je dijalog sa razlikama, ali onim oslonjenim na snagu intelekta svakog istoričara, kaže profesor doktor **Ranko Končar**, od pre dve godine član ovog projektnog tima.

No, profesor Končar ukazuje na nužnu teoriju distance:

- Ako bi istoričar danas promišljao krupnu temu kakva je raspad SFRJ, onda bi bio bliži politici nego nauci, jer nema još pouzdanih dokumenata za naučno propitivanje bliske prošlosti, a svaki odgovorni istoričar će tragati za dokumentima i proveravati njihovu verodostojnost. Svaki drugačiji pristup relativizuje ovu temu. Istina, istoričari ne beže od ove teme, ali su naučna saznanja vrlo limitirajuća.

Raspalom Jugoslavije bavi se i 260 istoričara iz celog sveta u projektu koji traje već petu godinu. Najviše istraživača je iz zemalja bivše Jugoslavije, a među njima je i docent Darko Gavrilović. Projekat se radi u 9 timova koji se bave određenim pitanjima: manjine, rat u Hrvatskoj, rat u Bosni i Hercegovini, rat na Kosovu 1999. itd.

- Namera ovog velikog projekta je da pokrene pitanje raspada Jugoslavije i da pomogne u uspostavljanju komunikacije među istoričarima sa ovih prostora, kaže doktor Gavrilović i objašnjava kako timovi rade:

- Kako dolazi koji izveštaj od koje grupe, tako i mi čitamo te izveštaje i šaljemo komentare. Posebno je zanimljivo pratiti komentare kolega. Izveštaj o ratu u Hrvatskoj, na primer, koji je radio **Mile Bjelajac**, istoričar iz Beograda, stranci različito komentarišu - do potpunog slaganja sa ocenom da je bilo masovnog proterivanja Srba, da su Hrvati namerno izazvali rat, bez obzira na to jesu li imali dovoljno oružja ili ne. E, onda engleski istoričar **Džejms Gau** to komentariše, da su Hrvati bili u lošijoj poziciji, da nisu hteli da podstaknu rat. Interesantno je posmatrati te kontroverze u istoriji i koliko i dan-danas jesmo podeljeni - imamo one koji drže stranu srpskom viđenju uzroka raspada, kao i one koji podržavaju hrvatsku istinu, bošnjačku... i sve te tri, četiri, pet... istina smatraju sebe za pravu, a druge, naravno, za laž. I koliko onda istorija jeste objektivna kao nauka, ako je mi istoričari posmatramo na taj način.

Pouzdanost podataka

Na pitanje: da li u istraživanju krvavih sukoba na prostoru SFRJ istoričarima pomaže saradnja bivših jugoslovenskih republika sa Međunarodnim sudom u Hagu i davanje na uvid arhiva profesor Končar upozorava:

- Spoljni faktor u raspadu Jugoslavije je nesporan i mi tu nemamo uvida u dokumentaciju, a kada je reč o unutrašnjem faktoru, mnoga poverljiva dokumenta su još nedostupna. Sudska istina,

kao ni književna, nisu istorijske istine. Haška dokumentacija je usmerena na pojedinačne slučajeve, na pojedinačne zločine - ko je izvršilac, ko naredbodavac, ko stoji iznutra, ko stoji spolja, itd. Istorijska istina traga za dubljim uzrocima - otkud zločin u celini u raspadu države koja je do tog trenutka živela mirno.

Doktor Gavrilović je u timu koji se bavi bezbednosnim zonama u Bosni i Hercegovini. Među njima je svakako najbolnija Srebrenica, za koju su u Haškom tribunalu podignute i optužnice za genocid. Gavrilović kaže da istraživanje ide teško. Istina, nema eksplicitnog odbijanja saradnje, ali:

- Arhive su nam dobrim delom dostupne. Ono što je posebno interesantno je što sam uspeo da uspostavam kontakt sa Sekretarijatom Republike Srpske za odnose s Haškim tribunalom. Gospodin **Janko Velimirović** iz Sekretarijata mi je obećao pomoć, oni imaju više od 500 dokumenata koja govore upravo o tom događanju u Srebrenici, imaju veliku videoteku, CD-teku, ne samo što je snimano na našim televizijama, nego i na stranim i time ćemo moći da prikažemo srpsko viđenje onoga što se desilo u Srebrenici. Ja ne želim da anuliram viđenje bošnjačke strane.

Mi se zaista trudimo da dođemo do što više dokumenata, u kontaktu najčešće dobijem odgovor "ma nema problema", a zemlja je u velikim problemima i ljudi su u velikim problemima. Tako da mi dokumentacije nemamo dovoljno. Došli smo do toga da smo razgovarali i sa predsednikom Draganom Čavićem i on nam je obećao pomoć. Tek nakon toga smo uspostavili kontakt i sa Sekretarijatom i to od oktobra ove godine. Stvari se zaista sporo odvijaju. Mi imamo viđenje bošnjačke strane, a predstavimo i srpsku stranu. To je najsigurniji način da mirno kročimo po ovoj modernoj istoriji. Ako prihvatamo samo jednu stranu, moglo bi nam se desiti za nekoliko godina da vidimo da smo u žestokoj zabludi, a ako mi upadnemo u zamku, neminovno u nju povlačimo i ostali deo javnosti.

Tačke dijaloga / sporenja

Susreti istoričara i povjesničara se bave temama iz prošlosti koje su mogle biti kontrastne u toj bivšoj državi i najčešće je u objekciji nacionalno pitanje, nacionalni sporovi, socijalna pitanja, ratovi koje smo imali...

Profesor Ranko Končar ističe da je vrlo zanimljivo, recimo, kako se vidi Drugi svetski rat, koji je odnos srpskog etnikuma prema tom ratu, koji hrvatskog, da li se onda u tom kontekstu može prihvatiti teza da je Jugoslavija morala da se raspadne. To je jedno od ključnih pitanja, gde su podele vrlo izrazite. Otcepljene, ili izdvojene republike nalaze opravdanje za raspad, ili je Jugoslavija mogla da se reformiše...taj proces reforme može obuhvatiti jednu kompleksnost koja bi sačuvala okvir, izbegla rat, jer rat je najgore rešenje:

- Ono što je meni kao istoričaru najzanimljivije, u tim razmišljanjima ne vidi se da je rat osnova zbog kojeg morate razmišljati na drugačiji način... Dakle, ako se raspala, zašto je morala da se raspadne na tako krvav način. I tu su razlike velike... Dakle traga se za jednom dubljom osnovom, ne samo da se razume ta Jugoslavija, jer je i njena percepcija po nacionalnoj osnovi vrlo različita, nego se traže istorijska opravdanja za njen raspad. Dakle, vi izvodite istorijske analize iz samog raspada, a ne proveravate da li je to moralo da bude tako.

Prema mišljenju doktora Končara, razlozi za raspad su uglavnom unutrašnjeg karaktera. Spoljašnji faktor još nije uključen, pa doktor Končar navodi primer da su, prošle godine, na susretu u Vršcu dvojica nemačkih istoričara ulogu Nemačke u raspadu Jugoslavije branila vrlo naivnom argumentacijom, ali taj rad nije objavljen u publikaciji sa skupa, zbog nepoznatih razloga.

"Mi nemamo stav Evropske unije, ili pojedinih njenih zemalja koje su tada imale ključnu ulogu, kao što ne znamo politiku SAD ili drugih međunarodnih faktora", upozorava Ranko Končar.

Na susretima istoričara i povjesničara varira se nekoliko uzorka. Govori se o ekonomskim razlozima. "Ta ekonomska kriza 70-ih godina, koju simbolizuju nezaposlenost, prezaduženost, slaba produktivnost, je momenat prisutan kod nekih istoričara. Međutim, postoje ekonomisti koji kažu da je Jugoslavija, upkros svim tim pojavama, bila zemlja relativno dobro ekonomski integrisana, robni promet među republikama bio je razvijen. Dakle, tragati za argumentima u toj sferi, uprkos preciznim analizama, je pogrešno, jer ne daje osnova da se u ekonomici traže uzroci za raspad Jugoslavije", smatra Končar, komentarišući ponuđene moguće uzroke:

- Egzistencija i opstanak Jugoslavije u najvećoj meri je počivala na ideologijiskim referencama. A one su najpromenljive, traju dok mogu nečim da se hrane, bilo da ih hrane protagonisti, što je kratkog daha, ili ih hrani jedna ekonomska stvarnost, koja bi uvek snažila ideologiju. Nikad se Jugoslavija nije uspela okrenuti potpuno tržišnoj ekonomiji, da tržište reguliše i

tu sferu nacionalnih i međunacionalnih odnosa. Bili su toga svesni i nekoliko puta u ekonomskim reformama baš 70-ih, kada su Jugoslaviji pokušavali da daju taj identitet, da ekonomija neutrališe nacionalne ideologije koje izviru iz prošlosti - nacionalizmi, ideje o nezavisnim državama, što pripada korpusu ideja iz XIX veka. I to je moglo da se promeni, tako da ni u tome ne treba tražiti uzrok raspada države.

Komunisti su se plašili da će sa tržišnom ekonomijom doći i stranački pluralizam koji bi, po njihovom mišljenju, odmah poprimio nacionalna svojstva, a oni u tim nacionalnim, nacionalističkim svojstvima vide uzroke raspada države, tako je došla u krizu i Kraljevina Jugoslavija, od 1918-1941.godine.

Drugi razlog koji se navodi je nacionalizam i to etnički nacionalizam - taj se kod nekih istraživača, ili analitičara - relativizuje.

Profesor Ranko Končar smatra da je za krvavi raspad bivše SFRJ najodgovorniji nacionalizam:

- Nacionalizam ne može da ponudi ništa civilizovano. Uloga Srbije je još predmet kontroverznih mišljenja, ali će jednog dana prevladati stav da je Srbija najodgovornija. Onog trenutka kad je Srbija bila preplavljena nacionalizmom i populizmom, tog trenutka se znalo da je Jugoslavija u krizi. Elita u Srbiji nije mogla da shvati da su i ostali konstituensi Jugoslavije ravnopravni i da ne možete doneti odluku da vojno intervenišete protiv konstituensa.

To osećanje da ste vi stalno nešto drugo, da imate istorijsku poziciju kakvu ste imali posle 1918. godine, da je posle 1945. godine Jugoslavija država nacionalne ravnoteže, koji je mogao biti kohezioni faktor... koji je trajao dok glavni protagonist nije sišao sa scene. Jugoslavija nakon toga nije imala državnike, imala je nekoliko malih političara koji su glumili državnike, nijedan nije bio svestan da ako ne nađu nekakve osnove kompromisa, ili ne promene uređenje jugoslovenskog identiteta - to vodi krvavom ratu. Opsednuti svojim malim nacionalizmima koji su bili veliki sa stanovišta jugoslovenskog državno-pravnog identiteta, oni ne razmišljaju o konsekvencama. I to je tragedija kojoj je poseban pečat dala Srbija, a onda ništa manje ne zaostaje ni Hrvatska, ali je odgovornost, ipak, na toj najvećoj nacionalnoj zajednici koja je, istine radi i bila najzainteresovanija za očuvanje Jugoslavije.

Ipak, oba sagovornika slažu se u stavu da je obaveza stručnjaka da tragaju za objašnjenjima zbivanja u modernoj istoriji. Profesor Končar kaže da se traži finansijska podrška i u domaćim fondovima za projekat "Susreti istoričara i povjesničara", jer bi ti skupovi trebalo da budu spiritus movens naučnih rasprava koje bi učinile da istorija, prošlost na ovim prostorima, ne bude tako opterećujući faktor, koliko nažalost ona jeste, ili da se dođe do interpretacije prošlosti koja ne bi bila tako kontrasna. To nije konsenzus. Konsenzusa u istoriji nema. Postoji samo snaga istorijske erudicije.

IV English Summary

Usage and publishing of all articles from this newsletters, whole or in parts, is free provided citation of the source. Articles are written in their original language, and may be freely adapted to language standards of the community where they are published.

Top story in this issue

RESEARCH OF RECENT PAST

Discussion about recent past abound with inflation of "truths" and lack of real truth. Is it even possible in this relatively short distance from recent events? What conditions are necessary for objective, scientific approach and research of sensitive issues of our modern history? Primary judge is history science , although other sciences are also welcome in shedding light on what happened as well as causes and consequences of past events. Not only due to different perspectives, but also because of really hard subject break-apart and

conflict in former Yugoslavia are a difficult challenge for history which has so far tried to tackle it more than any other scientific discipline.

Scientific and general public as well impatiently await history to resolve the controversy. This issue covers how much is historiography capable of it, what is the social climate for the research, what value systems are dominant in those approaches and, finally, what is being taught in schools about the recent conflict.

I Bosnia and Herzegovina

1. The background and sense of our animosities

NO CONSENT ABOUT THE RECENT WAR, NOT EVEN ABOUT OUR ENTIRE PAST

Dušan Babić

Rare are the gatherings where scientists of the two spheres meet – the hard nationalistic and the truly liberal. Unfortunately, there are too many differences between their political, and often between their scientific views as well. As a starting principle, it is necessary to agree that an absolute truth simply does not exist, and that all we are striving for, and defining as the truth – remains dependent on circumstances and context.

2. No relevant scientific discussions about the war in BiH

WAITING FOR FRESH, NON-POLITICISED FORCES

Amir Sužanj

“To a great extent, the social situation as it is, or better to say the war itself is also the fault of intellectuals. To a great degree, they programmed it and acted as its advocates and initiators in theoretical terms, while others realised it in practice. Considering the fact that today, there are at least three truths on three sides, there is no good will to talk from a scientific point of view and on the basis of real facts and indicators. The entire story is still in the ideological domain. This confirms that, primarily the intellectuals in their basic orientation form remain unprepared to face the truth. In such an ambient, it is hard to expect that from politicians, and especially from common citizens, who have no sufficient information about the state, causes and basic ideas of war”, says Sarajevan professor, Salih Fočo.

II Croatia

1. Interview with dr. Igor Graovac, associate researcher of Croatian Institute of History

STATE SHOULD STAY AWAY FROM THE DEAD

Goran Vežić

Research of human losses has always been mixed with politics. That's why they have never been finished in a truly scientific manner nor has the civilization debt to victims of wars in the territory of former Yugoslavia over past century ever been repaid.

Politics goes as far as to dare define what researchers in Croatia are yet to establish: nature of Croatian war for independence, complete picture of events and all the Croats did to the others as well as what the others did to the Croats. Politics introduced confusion, especially regarding Croatian attitude towards Bosnia and Herzegovina, and needs to change it now.

2. Interview with dr. Tvrtko Jakovina, professor of modern history at the Faculty of Philosophy in Zagreb

TRUTH WON'T STAY HIDDEN

Stojan Obradović

In order to objectively interpret our modern history we need greater time distance and availability of different archives and other sources. However, our research are lagging behind – we haven't scientifically covered some other important areas important for better understanding of current events such as 1971 and Croatian Spring.

Although after 2000 there is a better social climate which supports objective research, Croatian history science is still characterized by the fact that some historians place themselves in defense of so-called national interests instead of truth. It is illusory to expect that the truth will stay hidden, but its "postponement" is extremely harmful to Croatian society, says prof. Jakovina .

III Serbia and Monte Negro

1. Interview with dr. Branka Prpa, director of History Archive in Belgrade

LACK OF RESEARCH ON RECENT HISTORY - WHY?

Slobodan Šorak

When an institution produces documents dealing with disturbances of whole societies such as a war, these documents become available only after a time distance. Hence, we still cannot explore the break up of Yugoslavia which began during late 1980s and early 1990s.

Yugoslav wars will be interesting to historians, especially because of the international dimension of the conflict. It is an European event, but also an event of a world-wide importance. Many books have been created about Yugoslav wars, but all of them are second-hand sources since the authors are only people who were passing this way, observing and stating their opinions. For documents, we will have to wait for another 30-50 years.

2. Non-controversial interpretation of Yugoslav break-up possible?

FACE TO FACE

Tatjana Novčić Matijević

If an historian would contemplate on a huge topic such as the break up of Yugoslavia, he/she would be closer to politics than to science, since no reliable documents for a scientific questioning of recent past have been available so far.

The external factor of the break up is undeniable, but historians have no access to respective documents. Also when taking into account the internal factors, many confidential documents are still unavailable.

Historians strive to provide documents from all sides participating in the break up. If only single-sided approach is accepted, in a few years time it could become evident that we have made a huge mistake. If historians fall in this trap, they will inevitably take the rest of the public with them.